

Kafka (1883-1924) sonuncu romanı - "Qəsr" üzərində 1922-ci ilin bir neçə ayını işləyib. Roman isə kitab şəklində 1926-cı ildə, Kafkanın ölümündən sonra yarımçıq şəkildə çap olundu. Özünü yerölçən kimi təqdim edən K. adlı bir adamın heç cür Qəsre gətirib çıxarmayan kəndin labirint yollarında altı günlük gəzintisinin sonu yoxdur. Kafkanın dostu, şərhçisi, naşiri Maks Brodun bu əsəri tamamlamaq üçün təklif etdiyi, guya mərhum yazıçının şəxsən ona dediyi sonluq versiyasına rəğmən K. üçün yeddinci gün heç vaxt olmayacaq. Maks Brod qəhrəmanın artıq yorulmuş, əldən düşmüş yeddinci günündə - Qəsrdən kənddə qala biləcəyi ilə bağlı xəbər gələndə öldüyünü deyirdi.

Naşirin yarımçıq qalmış bir kitabın sonluğunu təklif etməyi özü-özlüyündə pis hal deyil. Dünya ədəbiyyatında belə hallar çox olub, nümunələr də var.

"Qəsr"ə aparan yol

Lakin əgər söhbət Kafkadan və XX yüzilliyin ən əsas əsərlərindən biri sayılan "Qəsr" romanından gedirsə, şübhəsiz ki, o, Avstriya yazıçısının işinin əsas problematikası ilə - onun anlaşılması, təfsiri, Qəsre aparan yol tapmaq problemi ilə əlaqələndirilir.

Əsərin süjet xətti olduqca sadə və eyni zamanda da qarışıq hadisələr, dolaşqı "gedişlər", simvolik çoxmənalılığına görə olduqca qəlizdir. Kafkanın qeyri-müəyyən bədii dünyası oxucunu tanıdığı, eyni zamanda da naməlum bir məkana dartıb aparır. "Qəsr" in hər dəfə yenidən oxunuşu romanın labirintində oxucu şüuru səyahətinin yeni şəklidir. Kafkanın yaradıcılığı, ümumiyyətlə, hər hansı bir sistemləşməyə, "sonluq", "nəticə" verməyə, qoyulan sualları cavablandırmağa çətinlik yaranan yaradıcılıqdır.

Kitablarına olan çoxşaxəli, müxtəlif, qarışıq yanaşmalar təəccübləndirir və hətta bəzən qıcıqlandırır da. Kafka şərhçilərinin romanın əsas hissəsinin mənasını ifadə etməkdən ötrü yürütdüyü fikirlərin bir nöqtədə kəsişməsi bilməməsi də qərribə və izaholunmaz görünür.

Kafkanın peşəkar oxucuları "Qəsr" romanın metaforik məgdə, yüksək məcazi mənada olduğunu çoxdan başa düşüblər.

Kənd sakinlərinin yaşadığı situasiyalı oxucu üçün real sosial quruluş qanunları baxımından normal görünür, onların açıq-aydın olan mənbələri yoxdur. Onlar Qəsrdən anlaşılmaz qorxu və onun tam hakimiyyətindən irəli gəlir.

Təkcə K.-nın deyil, hekayənin digər qəhrəmanlarının hərəkətləri də, aralarında gedən söhbətlər də analojidir. Sual-cavab arasındakı məntiq daim pozulur: K. kənddə Qəsrin olmağına təəccüblənir. Və ardınca da həmsöhbətinə qrafın ora çağırdığı yerölçən olduğunu bil-

dirir. O, telefonda özünü yerölçənin köhnə köməkçisi kimi təqdim edir, Qəsrdən gələn telefondakı səsin bu izahı qəbul etmədiyini eşidəndə özü özünə sula verir: "Onda bəs mən kiməm?"

Kafka əsərləri üzərində işi haqqında danışanda qeyd edirdi ki, məhz "bəsiyyətli yaradıcılıq, beynində qəfil işıqlanan mətni yazmaq" ("Hökm" novellası gecə vaxtı bir neçə saata "səslərin" hökmü, göstərişi altında yazılıb) əsl yazıçılıqdır.

Məlum olduğu kimi, bəsiyyətli yazıçı daha çox müasir oxucuya deyil, gələcəyin oxucusuna müraciət edir. Oxucu auditoriyası və professional bədii tənqid, öz növbəsində çox vaxt bu bəsiyyətli yazıçının bu cür "meydan oxumasına" inkarla, yaradıcılığına qarşı tamamilə diqqətsizliklə cavab verir, qəbul etmir, anlamırdılar.

Franz Kafka sağlığında bir çox görkəmli almandilli yazıçılar (Robert Muzil, Tomas Mann, Bertolt Brext, Herman Hesse

mək olar.

Söhbət yazıçının metaforasından, Kafkanın qəhrəmanlarından gedir. Bu situasiya mübaliğəli təqdim olunur ("Müğənni Jozefina və ya siçan xalq" və "Aclıq sənətçisi" novellaları) və Kafkanın ümumiyyətlə sənət haqqında bir çox vacib düşüncə və fikirlərini ehtiva edir.

Siçan xalqının əsas müğənnisi olan Jozefina bütün gözəl vərdislərə və davranış qaydalarına sahibdir. Onun səsi son dərəcə zəif olmasına - oxuyanda sanki cırıldayırdı - baxmayaraq, siçan xalqı arasında görkəmli müğənni kimi tanınırdı.

Olduqca avtobiografik olan və yaradıcılığının mənası və əhəmiyyəti barədə Kafkanın daim şübhə etdiyini göstərən bu kiçik novellada, müasir sənətin metaforik vəziyyətinin ortaya çıxması çox maraqlıdır. Məsələn, mitral mənası bədii konvensiyası olan keçən əsrin yeni janr rəssamlığını ("Maleviç "Qara kvadrat") götürərək, onun ekstremal ifadəsi bu cürdür: "İs-

tənilən əsər müəllifindən başqa daha bir nəfər tərəfindən qəbul olunur və dərk edilirsə o sənət əsəri adlanır".

"Aclıq sənəti" novellasının əsas personajı bütün dünyaya qeyri-adi sənət - o bir neçə gün, hətta həftə ərzində ac qalmaq sənətini təqdim edir. Onun bu xüsusi istedadı onun yeganə varlığı və həyatının mənasıdır. Aclıq keçirən adam sənətində daimi səyahətlərə çıxır və orada qeyri-adi zirvələri fəth edir. Lakin o yeməkdən daha çox özünü saxladığı sənətlə darıxan publika üçün marağı daha da azalır. Ölümündən bir an öncə "aclıq sənətinin" əsas mənasını, məğzini açır: "Mən heç vaxt öz zövqümə uyğun qida tapıb bilməyəcəm". Dünyada heç bir başqa iş sənətkarın öz işi kimi özünə uyğun deyil, zövqün-cə deyil.

Frans Kafkadan ötrü yazıçılıq tamamilə həyat missiyasıdır. "Mənim ədəbi maraqlarım yoxdur. Mən tamaqlı ədəbiyyatdan ibarətdəm", - o deyirdi. "Qəsr" romanındakı yerölçənin hekayəsi bu rakursdan müasir dünyada sənətkarın tarixçəsi kimi, daha doğrusu, sənətkar və ətrafı haqqında metafora və mif kimi baxıla bilər. Yerölçənin Qəsrə, hakimiyyətlə münasibəti eynilə kəndlə, kütləylə münasibəti kimidir. Bu münasibət mübarizədir - məğlubiyyətə məhkum olunmuş mübarizədir. Qəhrəman Qəsre qarşı və bu mühitdə özünün mövcudluğundan ötrü mübarizə aparır.

Rus dilindən tərcümə edən:
Xanım Aydın